

ХІМІЧНА ТА НАФТОХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ

© 2016 ОЛІЙНИК А. Д., АНТОНЕНКО С. В.

УДК 338.23

Олійник А. Д., Антоненко С. В. Хімічна та нафтохімічна промисловість України: стан, тенденції та напрями стратегічного розвитку

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану і тенденцій розвитку хімічної та нафтохімічної промисловості України. Показано роль і значення галузі в економіці країни, а також негативні зміни, які відбулись у структурі виробництва хімічної продукції з 1990 р. Досліджено динаміку обсягів виробництва продукції за видами виробництв та окремими важливими видами продукції. Розглянуто динаміку зовнішньої торгівлі хімічною продукцією за основними товарними групами. Акцентовано увагу на особливостях, а також проблемах розвитку галузі. Визначено основні стратегічні напрями розвитку сучасних виробництв, які сприятимуть підвищенню потенціалу галузі.

Ключові слова: хімічна та нафтохімічна промисловість, сучасний стан, продукція, розвиток, тенденції, стратегічні напрями.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 13.

Олійник Алла Дмитрівна – науковий співробітник відділу економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: oprre@mail.ru

Антоненко Сергій Вікторович – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: s.antonenko@ndc-ipr.org

УДК 338.23

UDC 338.23

Олейник А. Д., Антоненко С. В. Химическая и нефтехимическая промышленность Украины: состояние, тенденции и направления стратегического развития

Статья посвящена исследованию современного состояния и тенденций развития химической и нефтехимической промышленности Украины. Показана роль и значение отрасли в экономике страны, а также негативные изменения, которые произошли в структуре производства химической продукции с 1990 г. Исследована динамика объемов производства продукции по видам производств и отдельным важным видам продукции. Рассмотрена динамика внешней торговли химической продукцией по основным товарным группам. Акцентировано внимание на особенностях, а также проблемах развития отрасли. Определены основные стратегические направления развития современных производств, способствующие повышению потенциала отрасли.

Ключевые слова: химическая и нефтехимическая промышленность, современное состояние, продукция, развитие, тенденции, стратегические направления.

Рис.: 3. **Табл.:** 5. **Библ.:** 13.

Олейник Алла Дмитриевна – научный сотрудник отдела экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: oprre@mail.ru

Антоненко Сергей Викторович – кандидат экономических наук, научный сотрудник отдела экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: s.antonenko@ndc-ipr.org

Oliinyk A. D., Antonenko S. V. Chemical and Petrochemical Industry of Ukraine: Status, Trends and Directions of Strategic Development

The article is aimed at studying both the contemporary status and development trends in the chemical and petrochemical industry of Ukraine. The role and importance of the industry branch in the economy of country, together with the negative developments that have occurred in the structure of chemical production beginning from 1990, have been displayed. Dynamics of production volumes has been examined by the type of production and by the selected types of important products. Dynamics of foreign trade in chemical products has been considered by the major product groups. Special emphasis has been made on specific features as well as on the problems of industry branch development. The main strategic directions of development of contemporary productions, which are contributing to enhancing the potential of the industry branch, have been determined.

Keywords: chemical and petrochemical industry, contemporary status, production, development, trends, strategic directions.

Fig.: 3. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 13.

Oliinyk Alla D. – Research Associate of the Department of Economic Problems of Mechanical Engineering, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: oprre@mail.ru

Antonenko Serhii V. – PhD (Economics), Research Associate of the Department of Economic Problems of Mechanical Engineering, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: s.antonenko@ndc-ipr.org

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

ЕКОНОМІКА

У багатьох країнах світу хімічна промисловість є однією з принципово важливих галузей у формуванні основних макроекономічних показників. У світовій практиці рівень хімізації завжди належав до переліку ключових критеріїв оцінки рівня економічного розвитку країни. Частка хімічної промисловості у провідних країнах світу становить у середньому 11–13%. Перше місце за обсягами реалізації хімічної продукції (понад 900 млрд євро на рік) посідає КНР. На другому місці – США з удвічі меншими обсягами [1]. В Україні у структурі про-

мислового виробництва частка хімічної та нафтохімічної промисловості дорівнювала у 2014 р. 9,1% (рис. 1).

У хімічному комплексі України виробляється широкий асортимент продукції, який орієнтовано на споживання іншими галузями і виробництвами, а також населенням. Продукти переробки нафти та газу широко застосовуються в машинобудуванні, фармацевтичній та парфумній, деревообробній та текстильній промисловості, у шкіряному та взуттєвому виробництві, сільсько-мисловому господарстві тощо.

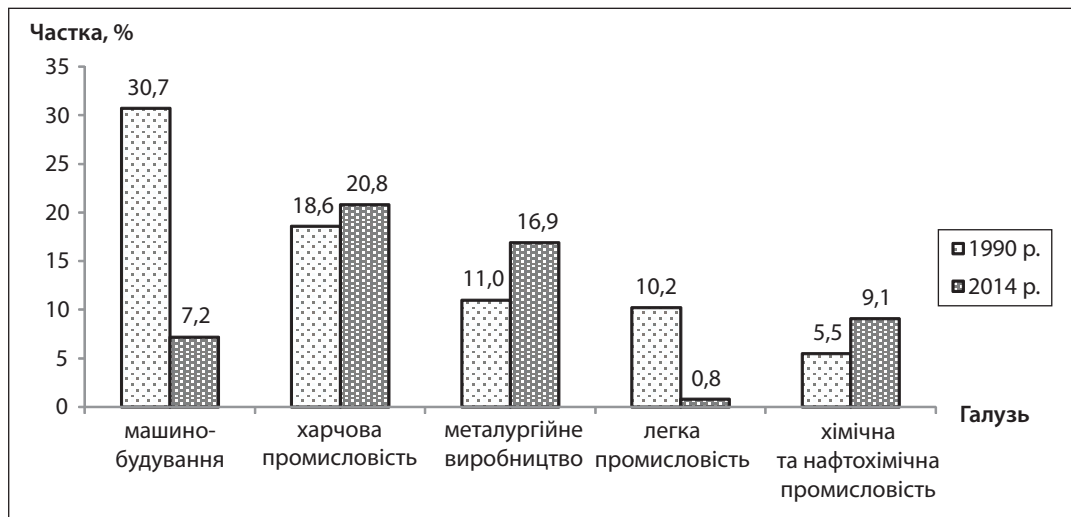

Рис. 1. Провідні галузі в структурі промислового виробництва в Україні у 1990 та 2014 рр. [2; 3]

У машинобудуванні використовуються універсальні клеї, деталі та частини апаратів із пластмас, змащувальні масла, антикорозійні покриття та інше. Продукт нафтохімії – нафтовий кокс – використовується як анодна маса при електровиплавлуванні алюмінію і сталі. Особливо чистий загартований кокс (перетворений у графіт) використовують як уповільнювач нейтронів у реакторах.

У харчовій промисловості застосовуються харчові кислоти, консервувальні засоби, парафін, поліетиленові упаковки. Продукти переробки нафти і газу знайшли широке використання в сільському господарстві. Це азотні добрива, сечовина, стимулятори росту, протруєвачі насіння, отрутохімікати, плівки для парників тощо. Досліджується використання в сільському господарстві нафтової мульчі – спеціально приготовленої емульсії з нафтових смол, яка містить до 50% води. Насіння, обприскане цією емульсією, починає проростати при температурі -7°C . Мульча зберігає у ґрунті тепло і вологу та знижує випаровування.

У фармацевтичній промисловості з похідних переробки нафти і природного газу виготовляють нашатирний спирт, хлороформ, формалін, аспірин, уротропін, вазелін та ін. Із нафтопродуктів виробляють фільтрувальні тканини, транспортерні стрічки, вибухові речовини та інші матеріали і речовини, що використовуються в гірничій промисловості. Хімізація нафти і природного газу дала змогу значно скоротити витрати цінних харчових продуктів на технічні цілі, наприклад олій, із яких виготовлялись мило, оліфи, змазки, гума, вищі спирти і жирні кислоти, а також натуральних жирів, які використовувалися для виробництва вищих спиртів, картоплі та зерна, які переробляються на етиловий спирт, тощо.

Метою статті є дослідження стану і тенденцій розвитку хімічної та нафтохімічної промисловості України, а також визначення напрямів її стратегічного розвитку.

Вирішення поставленої мети є важливою складовою в реалізації промислової політики в Україні, враховуючи частку хімічної та нафтохімічної промисловості в структурі промислового виробництва [4].

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що сучасний стан хімічної та нафтохімічної промисловості України не можна вважати таким, що забезпечить потреби внутрішнього ринку за всіма видами продукції, а також значні обсяги експорту конкурентоспроможної продукції на зовнішні ринки.

Індекси виробництва продукції хімічної та нафтохімічної промисловості за видами діяльності у 2011–2014 рр. і за I півріччя 2015 р. свідчать про падіння обсягів виробництва продукції в хімічній та нафтохімічній промисловості країни за всіма видами виробництв (табл. 1).

Найбільше скорочення простежується в обсягах виробництва основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук (76,3% у 2014 р.); коксу та коксодуктів (78,1%), а також продуктів нафтоперероблення (81,2%).

Динаміка обсягів реалізації хімічної та нафтохімічної продукції за такими видами виробництв, як виробництво хімічних речовин і хімічної продукції; виробництво фармацевтичної продукції; виробництво гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої продукції представлена на рис. 2.

Спадна тенденція щодо обсягів реалізації хімічної та нафтохімічної продукції характерна для виробництва хімічних речовин і хімічної продукції, серед яких така важлива продукція нафтопереробки, як бензин, паливо дизельне, бітум нафтовий і сланцевий (табл. 2).

У 2014 р. у порівнянні з 1990 р. в Україні катастрофічно зменшились обсяги виробництва таких видів продуктів нафтопереробки:

- ✦ первинної переробки нафти – до 4,7% (з 59 млн т у 1990 р. до 2,8 млн т у 2014 р.);
- ✦ бензину моторного із вмістом свинцю 0,013 г/л і менше – до 8,3% (відповідно, з 8,4 млн т до 0,7 млн т);
- ✦ палива дизельного для автомобільного та залізничного транспорту – до 6,3% (відповідно, з 12,7 млн т до 0,8 млн т);
- ✦ бітуму нафтового і сланцевого – до 4,0% (відповідно, з 2,5 млн т до 0,1 млн т).

Індекси промислової продукції хімічної та нафтохімічної промисловості за видами виробництв [5]

Вид виробництва	Рік				
	2011	2012	2013	2014*	2015**
Виробництво коксу та продуктів нафтопереробки:	96,4	81,6	89,2	78,7	66,1
– виробництво коксу та коксопродуктів	105,3	96,6	92,9	78,1	68,1
– виробництво продуктів нафтопереробки	83,5	54,1	77,3	81,2	н. д.
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції:	123,7	96,2	83,1	85,8	80,1
– виробництво основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах	130,8	89,9	75,0	76,3	81,4
– виробництво фарб, лаків і подібної продукції, друкарської фарби та мастик	103,6	97,3	94,6	92,7	78,8
– виробництво мила та миючих засобів, засобів для чищення та полірування, парфумних і косметичних засобів	104,0	109,9	109,6	97,8	83,4
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції:	113,4	94,0	97,6	91,2	88,9
– виробництво гумових виробів	89,6	92,9	103,4	90,8	85,2
– виробництво пластмасових виробів	113,6	99,3	98,9	91,8	87,4
– виробництво іншої неметалевої продукції	115,3	92,0	96,6	91,5	90,6

Примітки: * – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь; ** – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції за січень–серпень 2015 р.

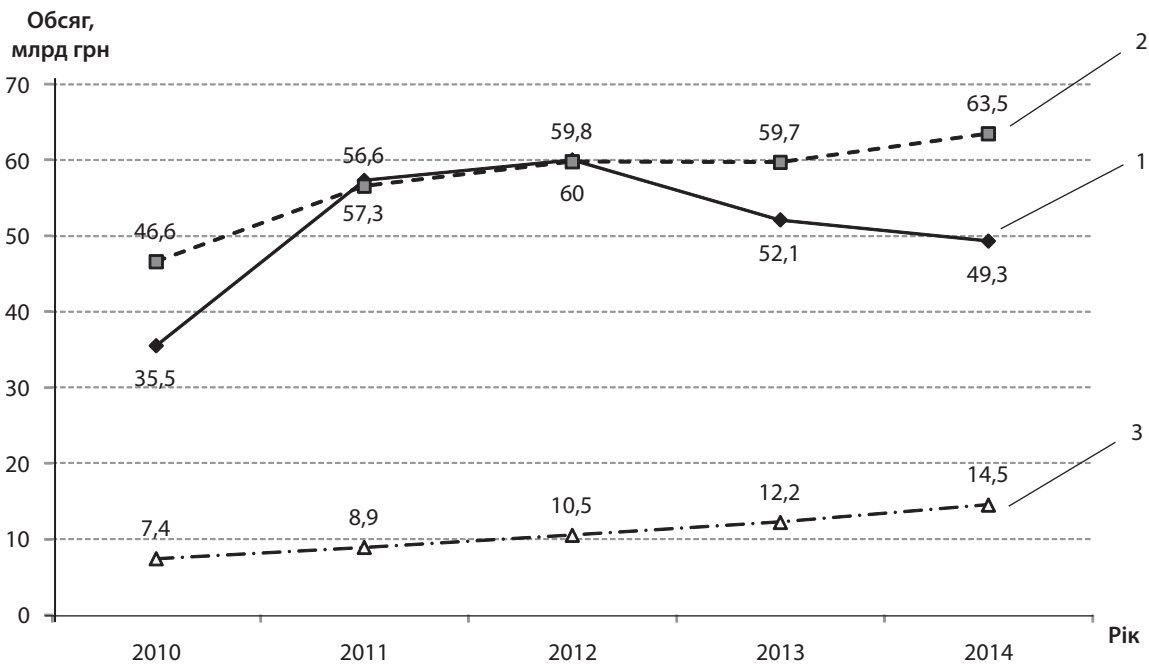

Рис. 2. Обсяги реалізації хімічної та нафтохімічної продукції України у 2010–2014 рр. [5]

- 1 – виробництво хімічних речовин і хімічної продукції;
 2 – виробництво фармацевтичної продукції;
 3 – виробництво гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої продукції.

Падіння обсягів виробництва продукції хімічної та нафтохімічної промисловості в натуральному вимірі почалось у 2012 р. Найбільш «провальним» став 2014 р., що має своє логічне пояснення: анексія АРК, проведення АТО на сході країни, що спричинило часткову втрату ресурсної та виробничої бази в Криму і на Донбасі, а також деяких зовнішніх ринків [6].

Фінансові результати діяльності підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості України протягом багатьох років у цілому залишаються від'ємними (табл. 3).

Найбільше зростання збитковості відбулося у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції (у 14,7 разу порівняно з 2010 р.), а саме: з 2369,2 млн грн до

Обсяги виробництва окремих видів продуктів нафтоперероблення в Україні

Рік	Первинна переробка нафти		Бензин моторний з вмістом свинцю 0,013 г/л і менше		Паливо дизельне для автомобільного і залізничного транспорту		Бітум нафтовий і сланцевий	
	млн т	% до 1990 р.	млн т	% до 1990 р.	млн т	% до 1990 р.	млн т	% до 1990 р.
1990	59,0	100,0	8,4	100,0	12,7	100,0	2,5	100,0
1995	16,9	28,6	3,0	35,7	4,3	33,8	0,6	24,0
2000	9,1	15,4	2,1	25,0	2,7	21,2	0,2	8,0
2001	16,1	27,3	3,9	46,4	4,6	36,2	0,3	12,0
2002	20,2	34,2	4,6	54,8	5,8	45,7	0,2	8,0
2003	21,9	37,1	4,3	51,2	6,3	49,6	0,4	16,0
2004	22,0	37,3	5,0	59,5	6,3	49,6	0,4	16,0
2005	18,4	31,2	4,6	54,8	5,3	41,7	0,4	16,0
2006	14,4	24,4	3,9	46,4	4,3	33,8	0,5	20,0
2007	13,9	23,6	4,2	50,0	4,1	32,3	0,6	24,0
2008	10,3	17,4	3,2	38,1	3,7	29,1	0,4	16,0
2009	10,8	18,3	3,3	39,3	3,9	30,7	0,3	12,0
2010	10,9	18,5	2,9	34,5	3,7	29,1	0,5	20,0
2011	8,8	14,9	2,8	33,3	2,7	21,2	0,3	12,0
2012	4,3	7,3	1,6	19,0	1,4	11,0	0,2	8,0
2013	3,5	5,9	1,0	11,9	1,0	7,9	0,1	4,0
2014	2,8	4,7	0,7	8,3	0,8	6,3	0,1	4,0

Джерело: розраховано на основі даних [2; 3; 6].

Таблиця 3

Фінансові результати діяльності підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості (за КВЕД–2010) [7]

Вид діяльності	Частка збиткових підприємств, %				Чистий прибуток (+), збиток (-), млн грн			
	2010 р.	2013 р.	2014 р.*	2015 р.**	2010 р.	2013 р.	2014 р.*	2015 р.**
Виробництво коксу та продуктів нафтопереробки	47,5	46,5	30,4	45,8	-1838,9	-300,9	-3911,9	+71,2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	41,9	36,7	36,1	38,9	-2369,2	-8538,8	-34872,9	-20009,8
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	34,1	33,3	35,9	20,6	+622,9	+1068,0	+502,3	+1004,1
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	46,6	38,0	38,7	37,9	-1134,3	-948,5	-14700,2	-8160,1

Примітки: * – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь; ** – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь і частини зони проведення антитерористичної операції за січень–серпень 2015 р.

34872,9 млн грн). Збитки у виробництві гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції становили у 2014 р. 14700,2 млн грн.

Наведені в табл. 3 статистичні дані свідчать про те, що найбільші збитки мають підприємства з виробництва хімічних речовин та хімічної продукції на загальному тлі падіння обсягів виробництва.

Експорт-імпорт продукції галузі за останні чотири роки (2011–2014 рр.) також скоротився. Найбільше скоротився обсяг експорту: з 6328 млн дол. США у 2011 р. до 3641,5 млн дол. США у 2014 р. Обсяг імпорту хімічної продукції також знизився і становив у 2014 р. 83,2% до рівня 2011 р. (табл. 4).

Експорт-імпорт хімічної продукції та ємність внутрішнього ринку

Показник	Одиниця виміру	Рік				2014 р. до 2011 р., %
		2011	2012	2013	2014	
Обсяг реалізованої продукції	млн грн	122828	130244	124013	127420	103,7
Експорт хімічної продукції	млн дол. США	6328,0	6058,5	4794	3641,5	57,5
Імпорт хімічної продукції	млн дол. США	12519,2	13053,5	12973,1	10420,3	83,2
Середній курс долара США*	грн	7,968	7,991	7,993	11,887	149,2
Обсяг реалізованої хімічної продукції у валюті	млн дол. США	15415	16295	15515	10719	69,5
Частка експорту хімічної продукції в обсязі реалізованої продукції	%	41,0	37,2	30,9	34,0	-
Ємність внутрішнього ринку	млн дол. США	21606	23290	23694	17498	81,0
Частка імпорту хімічної продукції в ємності внутрішнього ринку	%	58,0	56,0	55,0	54,7	-

Примітка: * – за даними НБУ [10].

Джерело: розраховано на основі даних [8; 9].

Ємність ринку (E_p) хімічної та нафтохімічної продукції країни як функція трьох змінних величин, а саме – обсягу, виробництва (V_B), експорту (V_e) та імпорту (V_i) продукції за офіційними даними становила у 2014 р. 17498 млн дол. США ($E_p = V_B - V_e + V_i$).

Частка імпорту хімічної продукції в ємності внутрішнього ринку стабільно перевищує 50%. Динаміку та сальдо зовнішньої торгівлі України продукцією хімічної та нафтохімічної промисловості представлено на рис. 3.

Зменшення як обсягів експорту, так і імпорту продукції хімічної та нафтохімічної промисловості України у 2014 р. призвело до скорочення від'ємного значення сальдо зовнішньої торгівлі на 1,4 млрд. дол. США або на 17% у порівнянні з 2013 р.

Основні товарні групи продукції хімічної та нафтохімічної промисловості у зовнішній торгівлі України у 2011 та 2014 рр. представлено в табл. 5.

Майже за всіма основними товарними групами продукції хімічної та нафтохімічної промисловості України, представленими в табл. 5, сальдо від'ємне. Виключення становлять азотні добрива та рідке паливо (мазут). Але у 2014 р. у порівнянні з 2011 р. обсяги експорту цієї продукції як у натуральному, так і у вартісному вимірах скоротилися дуже суттєво. Рідкого палива (мазуту) – у 4,4 разу за обсягом та у 5 разів за вартістю. Добрив азотних – у 2,2 разу за обсягом та у 2,6 разу за вартістю.

Тенденцію до погіршення має від'ємне значення сальдо експорту-імпорту продукції за такими товарни-

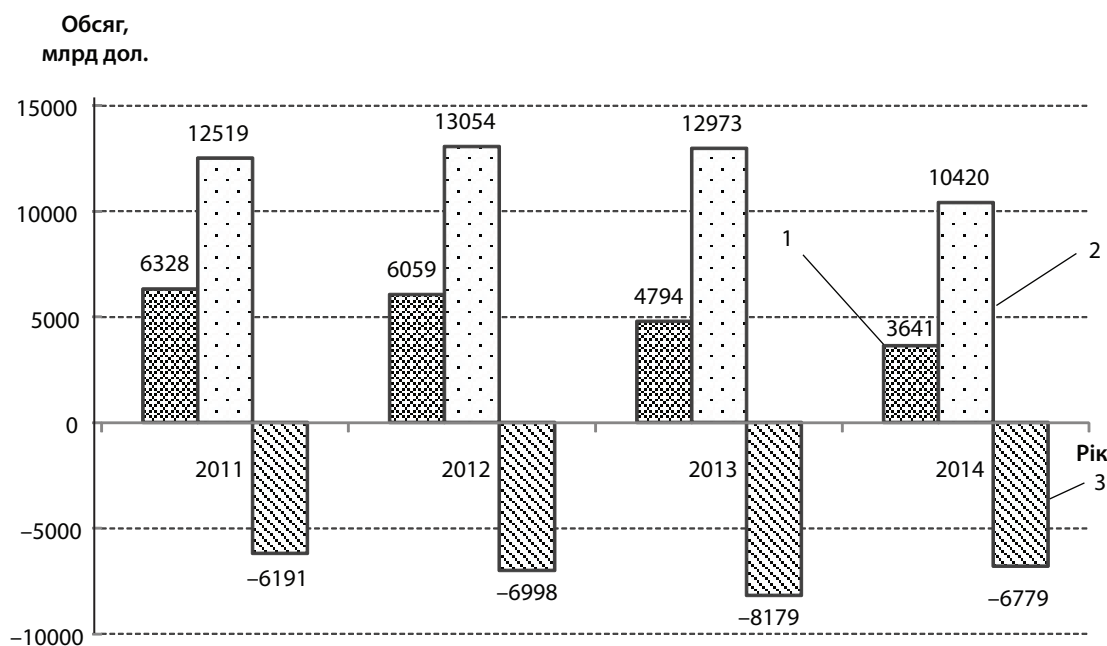

Рис. 3. Динаміка зовнішньої торгівлі України продукцією хімічної та нафтохімічної промисловості України

1 – експорт продукції; 2 – імпорт продукції; 3 – сальдо зовнішньої торгівлі.

Таблиця 5

Основні товарні групи продукції хімічної та нафтохімічної промисловості в зовнішній торгівлі України у 2011 р. і 2014 р.

Основні товарні групи продукції галузі	Одиниця виміру	2011 рік			2014 рік			2014 р. до 2011 р., %	
		Експорт	Імпорт	Сальдо «-» від'ємне, «+» позитивне	Експорт	Імпорт	Сальдо «-» від'ємне, «+» позитивне	експорт	імпорт
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Хімічна продукція, усього	млн дол.	6328	12519,2	-6191,2	3640,5	10420,3	-6779,8	57,5	83,3
У тому числі:									
Бензин автомобільний	тис. т	973,1	2213,9	-1240,8	157,0	2072,9	-1915,9	16,1	93,6
	млн дол.	991,5	2220,8	-1229,3	123,0	1972,0	-1849,0	124	88,8
Питома вага вартості бензину автомобільного в загальному обсязі хімічної продукції	%	15,7	17,7	2,0	3,38	18,9	-15,52	-	-
Дизельне паливо (газойлі)	тис. т	873,0	3757,1	-2884,4	41,4	4774,9	-4733,5	4,7	127,1
	млн дол.	856,1	3495,4	-2639,9	41,0	4253,9	-4212,9	4,8	121,7
Питома вага вартості дизельного палива в загальному обсязі хімічної продукції	%	13,5	27,9	-5,0	1,13	40,8	-39,67	-	-
Рідке паливо (мазут)	тис. т	1916,7	623,4	+1293,3	437,6	44,1	+393,5	22,8	7,07
	млн дол.	1182,3	456,6	+725,7	235,3	21,5	+213,8	19,9	4,7
Питома вага вартості рідкого палива в загальному обсязі хімічної продукції	%	18,7	3,6	+16,3	6,46	0,21	+6,25	-	-
Лікарські засоби	тис. т	13,23	34,6	-21,37	12,91	24,23	-11,32	97,6	70,0
	млн дол.	179	2470,1	-2291,1	235,3	2098,3	-1863,0	131,4	84,9
Питома вага вартості лікарських засобів в загальному обсязі хімічної продукції	%	2,8	13,7	-10,3	6,5	20,1	-13,6	-	-
Добрива мінеральні або хімічні, азотні	тис. т	5136,7	535,2	+4601,5	2299,6	732,0	+1567,6	44,8	136,8
	млн дол.	1690,1	153,3	+1536,8	646,1	175,5	+470,6	38,2	114,5
Питома вага вартості азотних добрив в загальному обсязі хімічної продукції	%	26,7	1,2	-	17,7	2,3	+15,4	-	-
Добрива мінеральні або хімічні, фосфатні	тис. т	0,4	0,4	-	-	8,8	-	-	22,0
	млн дол.	0,1	0,1	-	-	0,9	-	-	9,0
Питома вага вартості фосфатних добрив в загальному обсязі хімічної продукції	%	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Каучук синтетичний	тис. т	0,097	37,4	-37,3	0,049	29,0	-28,9	50,5	77,5
	млн дол.	0,4	133,0	-132,6	0,2	59,2	-59,0	0,5	44,5
Питома вага вартості каучуку синтетичного в загальному обсязі хімічної продукції	%	-	1,06	-	-	0,57	-	-	-
	тис. шт.	1700	5219,1	-3519,1	1337,0	2725,8	-1388,8	78,6	46,0
Шини для легкових автомобілів	млн дол.	59,4	222,6	-163,2	38,9	101,0	-62,1	65,5	45,4
	%	0,94	1,8	-	1,1	26,1	-25,0	-	-
Питома вага вартості шин для легкових автомобілів в загальному обсязі хімічної продукції	тис. шт.	145,0	1184,0	-1039	80,0	904,4	-824,4	55,1	76,4
	млн дол.	14,2	241,9	-227,7	7,1	156,7	-149,6	50,0	64,8
Питома вага вартості шин для автобусів та вантажних автомобілів в загальному обсязі хімічної продукції	%	0,4	1,9	-1,5	0,2	1,5	-1,3	-	-
	тис. шт.	23,1	124,6	-101,5	43,0	109,8	-66,8	186,1	88,1
Шини з протектором типу «ялинка»	млн дол.	12,2	43,7	-31,5	20,6	26,6	-6,0	168,8	60,9
	%	0,94	1,8	-	1,1	26,1	-25,0	-	-

Джерело: розраховано на основі даних [8; 9].

ми групами, як бензин автомобільний, дизельне паливо. Імпорт бензину автомобільного в Україну в тоннах перевищував його експорт з країни у 2011 р. майже у 2,3 разу, а у вартісному вимірі (млн дол. США) – у 2,2 разу. У 2014 р. ці показники становили, відповідно, 13 та 16 разів.

Слід відзначити, що за таких параметрів розвитку хімічної та нафтохімічної промисловості контури нової хімії та нафтохімії в країні не простежуються, як і «стрибок» у певному економічно доцільному напрямі.

Перспективним стратегічним напрямком розвитку хімічної та нафтохімічної промисловості України може стати налагодження виробництва вуглецевих матеріалів. Виробництво вуглець-вуглецевих композитних матеріалів в Україні є достатньо розвиненим. Ця продукція виробляється ТОВ ТД «Углекомполит» і ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут» та повністю задовольняє вітчизняний попит. Виробництво вуглецевих волокон і вуглепластиків в Україні відсутнє навіть за наявності значного попиту на цю продукцію з боку промислових підприємств.

За прогнозами експертів, світовий попит на вуглецеве волокно до 2020 р. збільшиться в чотири рази й досягне 140 тис. тонн на рік [11], що зумовлено широкими можливостями використання цього матеріалу та його похідних у медицині (виробництво дренажів, імплантів, сорбентів тощо), будівництві (виробництво армованих композитів, ізоляційних матеріалів), літако-, судно- та автомобілебудуванні (виробництво теплоізоляційних матеріалів, енергетичних установок тощо) та у багатьох інших галузях.

Внутрішній попит на ці матеріали в Україні задовольняється за рахунок імпорту. У 2010 р. фахівцями Інституту проблем матеріалознавства імені І. М. Францевича в рамках наукового проекту НАН України було досліджено можливості організації виробництва в Україні поліакрилонітрильних (ПАН) вуглецевих волокон. Розглядалися варіанти виробництва вуглецевих волокон на території ПАТ «Чернігівське хімволокно» та ДП «Конструкторське бюро «Південне».

Наказом НАН України та Міністерства промислової політики Украї-

ни від 04.08.2010 р. № 479/435 було затверджено склад Міжвідомчої робочої групи з організації в Україні виробництва високоміцних високомодульних вуглецевих волокон, а також передбачено розроблення Концепції державної цільової науково-технічної програми виробництва високоміцних високомодульних вуглецевих волокон. Проте станом на початок 2014 р. концепцію затверджено не було, виробництво не налагоджене [12].

Попит на іншу неметалева мінеральну продукцію обмежується істотним погіршенням ситуації в будівництві (індекс будівельної продукції у 2012 р. становив 91,7% до 2011 р., у 2013 р. – 88,9% до 2012 р.), що зумовлено скороченням інвестиційної активності підприємств, відсутністю високого платоспроможного попиту на нерухомість, недоступністю довгострокового кредитування та високими відсотковими ставками.

На нашу думку, перспективним стратегічним напрямком розвитку хімічної та нафтохімічної промисловості України є також освоєння технологій гідрогенізації та піролізу вугілля з метою освоєння виробництва синтетичної нафти, продукцією переробки якої є бензин, паливо дизельне, бітум нафтовий і сланцевий тощо.

Гідрогенізація вугілля представляє собою перетворення високомолекулярних речовин органічної маси вугілля під тиском водню в рідинні та газоподібні продукти при температурі 400–500 °С у присутності різних хімічних речовин: органічних розчинів, каталізаторів тощо [13]. Це дозволяє освоїти виробництво синтетичної нафти у спосіб прямого зрідження вугілля.

Дослідження в цьому напрямі та в напрямі виробництва синтетичного рідкого палива на основі технологій піролізу вугілля проводяться в Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України.

ВИСНОВКИ

Стан хімічної та нафтохімічної промисловості України не можна вважати задовільним у результаті часткової втрати ресурсної та виробничої бази в Криму та на окупованих територіях Донбасу.

У 2014 р. у порівнянні з 1990 р. за багатьма видами нафтопродуктів відбулося значне зменшення обсягів виробництва: продуктів первинної переробки нафти – у 21 раз, бензину – у 12 разів, палива дизельного – майже у 16 разів, бітуму нафтового і сланцевого – у 25 разів, гумових шин для вантажних автомобілів, автобусів та авіації – у 40 разів.

Експортний потенціал галузі знижується. У 2014 р. обсяг експорту хімічної продукції становив 57,5% до рівня 2011 р.

Значною проблемою для галузі є недосконалість, а також відсутність в необхідній кількості технологій глибокого перероблення сировини, що стримує виробництво продукції з високою доданою вартістю (композитних матеріалів, хімічних волокон, синтетичної нафти тощо). Розвиток виробництва вуглецевих матеріалів і освоєння технологій гідрогенізації та піролізу вугілля дозволить вирішити цю проблему. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. The European Chemical Industry Facts and Figures Report 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.cefic.org/Facts-and-Figures/>
2. Статистичний щорічник України за 1997 р. / Держкомстат України / Під ред. О. Г. Осауленка. – К. : Українська енциклопедія, 1999. – 624 с.
3. Статистичний щорічник України за 2014 р. / За ред. І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.
4. Хаустова В. Є. Промислова політика: її сутність та визначення / В. Є. Хаустова, І. В. Ялдин // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 36–42.
5. Індекси промислової продукції за видами діяльності / Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/pr/iopp/iopp_u/iopp_15_u.htm
6. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О. Г. Осауленка / К. : Державна служба статистики України, 2012. – 558 с.
7. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності / Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/fin/chpr/chpr_pr_u/chpr_pr_u/chpr_pr_0215_u.htm
8. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2013 році : статистичний збірник. – Том 1 / Державна служба статистики України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. – 139 с.
9. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – 147 с.
10. Офіційний курс долара щодо іноземних валют / Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls
11. Японская корпорация взяла под контроль почти 32% мирового рынка углеродного волокна // УНІАН. Інформаційне агентство. 27.09.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/stockmarket/836499-yaponskaya-korporatsiya-vzyala-podkontrol-pochti-32-mirovogo-ryinka-uglerodnogo-voлокna.html>
12. World Bank World Development Indicators. Fertilizer Consumption [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.worldbank.org/>
13. Шумейко М. В. Гидрогенизация угля / М. В. Шумейко // Горный информационно-аналитический бюллетень. – 2008. – № 9. – С. 32–39.

REFERENCES

- “Chystyi prybutok (zbytok) pidpriemstv za vydamy promyslovoi diialnosti” [Net income (loss) of enterprises by type of industrial activity]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiyni sait. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/fin/chpr/chpr_pr_u/chpr_pr_u/chpr_pr_0215_u.htm
- “Indeksy promyslovoi produktsii za vydamy diialnosti” [Industrial production indices by activity]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiyni sait. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/pr/iopp/iopp_u/iopp_15_u.htm
- Khaustova, V. Ye., and Yaldin, I. V. “Promyslova polityka: yii sutnist ta vyznachennia” [Industrial policy: its essence and definition]. *Biznes Inform*, no. 11 (2014): 36–42.
- “Ofitsiyni kurs dolara shchodo inozemnykh valiut” [The official rate of the dollar against foreign currencies]. Natsionalnyi bank Ukrainy. Ofitsiine internet-predstavnytstvo. http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 1997 r.* [Statistical Yearbook of Ukraine for 1997]. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia, 1999.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 r. [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 r. [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015.

Shumeyko, M. V. "Gidrogenizatsiya uglya" [Hydrogenation of coal]. *Gornyy informatsionno-analiticheskiy biulleten*, no. 9 (2008): 32-39.

"The European Chemical Industry Facts and Figures Report 2014". <http://www.cefic.org/Facts-and-Figures/>

"World Bank World Development Indicators. Fertilizer Consumption". <http://www.worldbank.org/>

"Yaponskaya korporatsiya vzyala pod kontrol pochti 32% mirovogo rynka uglerodnogo volokna" [The Japanese corporation has taken control of almost 32% of global carbon fiber market]. UNIAN. Informatsiine ahentstvo. <http://economics.unian.net/stockmarket/836499-yaponskaya-korporatsiya-vzyala-podkontrol-pochti-32-mirovogo-ryinka-uglerodnogo-voлокna.html>

Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2014 r. [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2014]. Kyiv: Informatsiino-analytychne ahentstvo, 2015.

Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2013 rotsi [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2013]. Vol. 1. Kyiv: Informatsiino-analytychne ahentstvo, 2014.

УДК 339.137.22

ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ПОСЛУГ

© 2016 ОХОТА В. І., САГАЙДАК Т. Я.

УДК 339.137.22

Охота В. І., Сагайдак Т. Я. Чинники підвищення конкурентоспроможності підприємства сфери послуг

У статті виявлено та охарактеризовано основні чинники підвищення конкурентних позицій підприємств, чия діяльність пов'язана з наданням послуг. Доведено, що конкурентоспроможність підприємства сфери послуг визначається його потенціалом, достатнім для втримання та розширення частки ринку в умовах конкурентної боротьби, а також чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, впливаючи на які, підприємство може підвищити власні конкурентні позиції на ринку. Окреслено шляхи підвищення якості та інноваційності послуг підприємства як основних чинників конкурентоспроможності. Запропоновано технологію управління конкурентоспроможністю компанії, яка являє собою раціональну і логічну послідовність прийнятих управлінських рішень і дій, дозволяє визначити цільові сегменти підприємства, рівень конкуренції на ринку послуг, провести аналіз впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, виявити основні напрямки підвищення рівня конкурентоспроможності організації, оцінити ефективність запропонованих заходів.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, сфера послуг, конкурентний потенціал, конкурентні переваги, якість послуг, трудові ресурси, інновації.

Бібл.: 11.

Охота Віталій Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: ohota_v@mail.ru

Сагайдак Тетяна Ярославівна – стажист-дослідник, кафедра міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

УДК 339.137.22

Охота В. И., Сагайдак Т. Я. Факторы повышения конкурентоспособности предприятия сферы услуг

В статье выявлены и охарактеризованы основные факторы повышения конкурентных позиций предприятий, чья деятельность связана с оказанием услуг. Доказано, что конкурентоспособность предприятия сферы услуг определяется его потенциалом, достаточным для удержания и расширения доли рынка в условиях конкурентной борьбы, а также факторов внешней и внутренней среды, воздействуя на которые, предприятие может повысить свои конкурентные позиции на рынке. Определены пути повышения качества и инновационности услуг предприятия как основных факторов конкурентоспособности. Предложена технология управления конкурентоспособностью компании, которая представляет собой рациональную и логическую последовательность принимаемых управленческих решений и действий, позволяет определить целевые сегменты предприятия, уровень конкуренции на рынке услуг, провести анализ влияния внутренних и внешних факторов, выявить основные направления повышения конкурентоспособности организации, оценить эффективность предложенных мероприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, сфера услуг, конкурентный потенциал, конкурентные преимущества, качество услуг, трудовые ресурсы, инновации.

Библ.: 11.

Охота Виталий Иванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: ohota_v@mail.ru

Сагайдак Татьяна Ярославовна – стажёр-исследователь, кафедра международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

UDC 339.137.22

Okhota V. I., Sagaidak T. Ya. The Factors Increasing the Competitiveness of Enterprise in the Services Sphere

The article identifies and describes the main factors enhancing the competitive position of enterprises, which activities are connected with provision of services. It is proved that competitiveness of services enterprise is determined by its potential, sufficient for the retention and expansion of market share in a competitive environment, as well as external and internal environment factors, by influencing on which an enterprise can enhance its competitive position in the market. Ways of improving the quality and innovativeness of services by enterprise, which are considered as the main factors in competitiveness, have been determined. A technology for enterprise competitiveness management that represents a rational and logical consistency of managerial decisions and actions has been proposed, which provides to determine target segments of enterprise, level of competition in the market, to carry out an analysis of influence of both internal and external factors, to identify the main directions of increasing the competitiveness of organization, and to assess the efficiency of the proposed activities.

Keywords: competitiveness of enterprise, services sphere, competitive potential, competitive advantages, quality of services, labor resource, innovations. **Bibl.:** 11.

Okhota Vitaliy I. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Business and Tourism, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: ohota_v@mail.ru

Sagaidak Tetiana Ya. – Intern-researcher, Department of International Business and Tourism, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)